

Història i historiografia de la literatura catalana

Capítol 26

Josep Pla

per **Cristina Badosa** ¹

La dimensió literària de **Josep Pla** s'ha de valorar a partir de dues qualitats que han estat essencials en la modernització de la llengua catalana i en la divulgació de la tradició històrica i cultural del nostre país. El seu estil combina els girs populars, la simplicitat expressiva i la creativitat en les metàfores i les comparacions. El resultat ha contribuït a la normalització del català literari, superant els estils modernista i **noucentista** i creant una escriptura creativa i, alhora, propera a la parla quotidiana, que ha facilitat la continuïtat després del període de repressió cultural franquista. D'altra banda, la recuperació, molt personal, de la memòria col·lectiva ha permès la divulgació del nostre passat immediat, a partir d'una perspectiva atractiva, humorística i, també, irònica.

L'aportació literària de **Josep Pla** ha passat, però, per un procés de creació i de consolidació molt lligat a les circumstàncies polítiques i autobiogràfiques. El **1921**, després d'un reportatge sobre Madrid, va exposar els punts essencials d'un projecte que no duria a terme fins a la **postguerra**. La intenció de reunir en unes vastes memòries tota la seva obra assoliria una dimensió estructural a partir de la publicació de *Coses vistes*, el **1925**. Però fins el **1928**, després d'un intent frustrat de novel·la, *Relacions*, que es resoldria en un conjunt de narracions, **Pla** no es va disposar a organitzar l'obra dispersa en unes memòries a partir d'un jo narratiu que donaria unitat als diferents gèneres conreats per ell fins aleshores: viatges, retrats, narracions, notes sobre gastronomia o costums.

Tanmateix, la voluntat inicial va quedar reduïda a un simple programa d'intencions, quan l'activitat política el va obligar a ajornar novament el projecte. La fi de la **Dictadura del general Primo de Rivera** li va desvetllar el sentit de la responsabilitat política; per mitjà de la premsa va contribuir a dinamitzar-ne el discurs. Des de la **Lliga** i a partir de posicions cada vegada més radicals, **Pla** va arribar a influir sobre l'opinió pública en una crítica constant contra la República i les esquerres que coincidia amb l'objectiu desestabilitzador de la **CEDA**. La **guerra civil** el va portar a col·laborar amb l'espionatge franquista. No serà fins a la **postguerra** que **Pla** tornarà al projecte de construir unes vastes memòries de la seva època i del nostre país que prendran cos a partir de la primera edició de les *Obra completa*. **La construcció d'un jo narratiu donarà al testimoniatge dimensió universal, qualitat i el fil estructural que, com ja havia imaginat el 1921, li permetrà aplegar una obra massa dispersa. El quadern gris és en aquest sentit**

¹ Extret de BORDONS, Glòria i SUBIRANA, Jaume (eds.) *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Proa & UOC ("Biblioteca Oberta/ Àgora"; sn.), 1999. pàg. 169-172.-

el nucli d'aquest mosaic vastíssim i divers, i una de les obres més universals de la nostra prosa narrativa.

La creació d'un estil periodístic i literari (1920-1925)

Els anys d'aprenentatge (1917-1920)

Josep Pla va néixer el 18 de març de **1897** a Palafrugell, és a dir, al tombant de segle i en una vila industrial, agrícola i marinera del Baix Empordà. Aquestes circumstàncies expliquen, en part, el contingut d'una obra dispersa i rica en gèneres, que l'autor justifica per la necessitat de preservar la memòria col·lectiva d'un país, l'Empordanet i Catalunya, i uns costums, que a partir de la **Guerra Civil** estaran sotmesos a un canvi radical. D'altra banda, la vacil·lació inicial i el rebuig posterior envers la novel·la s'emmarquen en la crisi del gènere plantejada després de la **Primera Guerra Mundial**. **Pla** en va viure tot el procés els anys vint, quan "*La Publicidad*" el va enviar a París de corresponsal. La recuperació del model de l'antiheroi de **Dostoievski**, per escriptors com **André Gide**, va ser seguida per **Pla** en els primers intents per a bastir un personatge que li permetés exposar una concepció de la humanitat escèptica i crítica, tot evitant el compromís personal.

El personatge final serà el resultat de la combinació d'una tria a favor de la condició de l'escriptor professional, que ell defineix com «*el rellogat*», del personatge de l'antiheroi esmentat i de la pròpia personalitat, que amb els anys es confondran amb el **Pla** escriptor i home. Aquesta veu narrativa, que sovint té el relleu d'un autèntic protagonista, com en el cas d'*El quadern gris*, serà el fil conductor de tota l'obra aplegada en l'*Obra completa* i, també, de la majoria dels articles que encara avui es conserven dispersos en diverses publicacions. Aquest narrador serà sovint el protagonista dels primers llibres que anuncien les vastes memòries posteriors, llibres en els quals predomina la narració, com a *Coses vistes (1920-1925)* (ed. 1925), *Llanterna màgica* (ed. 1926) i *Relacions* (ed. 1927), però en els quals figuren els esbossos de gèneres essencials en la seva obra com són la biografia, l'assaig antropològic i costumista, i la descripció del paisatge.

La corresponsalia a París, Itàlia, Alemanya i Anglaterra (1920-1927)

La majoria d'aquests llibres havien estat encàrrecs de premsa. L'habilitat estilística de **Josep Pla**, el dinamisme de la seva prosa, la utilització de l'anècdota, el constant diàleg amb el lector per atreure la seva atenció, el sentit de l'humor, són tècniques que va aprendre en la pràctica periodística. La carrera literària de **Pla** s'ha d'entendre en el context de la professionalització periodística, i la conseqüència immediata és la renovació que fa de la prosa, bandejant l'encarcament noucentista, el ruralisme i les vaguetats modernistes.

Pla va col·laborar en els diaris més prestigiosos de Catalunya i d'Espanya. Va iniciar la carrera periodística i literària a “*La Publicidad*”, que poc després esdevindria “*La Publicitat*”², i es va formar fent de corresponsal per a aquest diari a París, Itàlia, Berlín i Londres. Va viure la renovació artística i literària en un París que s'estava recuperant de la **Primera Guerra Mundial**, va ser testimoni privilegiat de la **Marxa sobre Roma** de **Mussolini**, va patir a Berlín la devaluació del marc durant la **República de Weimar** i les restriccions a Londres, el **1926**, en la primera vaga general de la història.

La vocació política i periodística (1927-1939)

El tomb polític: d'Acció Catalana a la Lliga Regionalista

De retorn a Catalunya **Pla** es va adherir al moviment de recuperació de l'esperit catalanista proposat per dretes i esquerres. La sèrie del *Viatge per Catalunya a La Nau* d'**Antoni Rovira i Virgili** s'ha de valorar en el context de *La Catalunya endins* de **Joan Estelrich**, és a dir, del **catalanisme** de comarques, que enriqueix el **catalanisme** barceloní. **Pla** col·labora també en el setmanari “*L'Opinió*”³, al principi de tendència liberal, que es va radicalitzar a l'esquerra. **Pla** se'n va separar de seguida, quan el to va esdevenir doctrinal sota la direcció de **Joan Lluhí**. **La primavera del 1928 Pla va dur a terme un tomb polític que va provocar una polèmica encesa i l'acusació d'oportunisme, que ell va justificar com la necessitat d'adaptar-se a una manera de fer política més possibilista.**

La seva entrada a la **Lliga Regionalista**, amb la col·laboració a “*La Veu de Catalunya*” i la publicació de la biografia sobre **Francesc Cambó**, **va significar la incorporació d'una de les plomes més intel·ligents i atractives de les lletres**

² **Publicitat, La**

Diari en català, publicat a Barcelona de l'1 d'octubre de 1922 al 23 de gener de 1939. Procedia de la transformació de l'antic diari en castellà “*La Publicidad*” arran de la seva adquisició pel partit polític **Acció Catalana**. Fou el principal **òrgan del catalanisme intel·lectual**, i hi col·laboraren els millors escriptors dels Països Catalans, com A. ROVIRA I VIRGILI, C. SOLDEVILA, J. BOFILL I MATES, P. FABRA, T. GARCÉS, J.V. FOIX, C. RIBA, M. DE RIQUER, M. FONT, A. OBIOLS, À. FERRAN, J. TOMÀS I S. GASCH, B. SAMPER, DOMÈNEC DE BELLMUNT, C. SENTÍS, J.M. PLANAS, J. CARNER, J.M. DE SAGARRA, J. PLA, etc, a més d'articles ocasionals de polítics, historiadors, crítics literaris i especialistes científics catalans. El diari mantingué el seu to catalanista durant la **Dictadura de Primo de Rivera**, però fou suspès arran dels *fets del Sis d'Octubre* (1934), i desaparegué amb l'entrada a Barcelona de les tropes de **Franco**.

³ **Opinió, L'**

Setmanari d'esquerra publicat a Barcelona des del 18 de febrer de 1928, amb el suport econòmic de JOAN CASANELLES. Independent primer de cap partit, comptà amb la col·laboració d'importants escriptors, publicistes i polítics (J.M. DE SAGARRA, C. SOLDEVILA, SERRA I MORET, etc). Esdevingué després òrgan d'un nou nucli polític (conegut com a grup de “*L'Opinió*”), de signe republicà, federalista i socialitzant (entre d'altres, integrat per XAVIER REGAS, un dels tres grups fundadors de l'**Esquerra Republicana de Catalunya**). Suspès del 13 de setembre de 1929 al 2 de maig de 1930, fou convertit en diari, de presentació molt precària, del 6 al 12 d'abril, per a les immediates eleccions municipals. Proclamada la **República**, deixà de publicar-se fins a la seva sortida definitiva com a quotidià del 4 de juny de 1931 al 10 d'octubre de 1934.

catalanes a la política nacionalista conservadora. Des del punt de vista literari, l'entrada a la política el va allunyar eventualment del projecte d'escriure unes vastes memòries quan precisament l'estava consolidant amb la publicació de dos llibres, *Vida de Manolo* i *Cartes de lluny*, i amb l'aparició de la sèrie d'articles *Viatge per Catalunya*. La corresponsalia a Madrid i el seguiment, dia a dia, de l'activitat parlamentària el porten a un compromís creixent amb la **Lliga** i **Francesc Cambó**. **Pla** es converteix en el divulgador més eficient de la nova ideologia iberista que pren el relleu al particularisme de **Prat de la Riba**, completament inviablable en la nova política intervencionista del líder regionalista. Amb el temps, la crítica de **Pla** sobre la política republicana es radicalitza fins a acostar-se a les posicions de la **CEDA** de **Gil Robles**, aliada política de la **Lliga** sobretot després dels **fets d'octubre del 1934**. L'etapa de la República va ser literàriament poc productiva, malgrat que va publicar alguns llibres aplegats de sèries d'articles a "*La Publicitat*" i "*La Veu de Catalunya*", com *Cartes meridionals* (1929), *Madrid: Un dietari* (1930), *Madrid (L'adveniment de la República)* (1933) i *Viatge a Catalunya* (1934).

L'aixecament del general **Franco** contra la República va alterar completament l'escenari polític. **Josep Pla**, com molts homes de la **Lliga**, va haver d'exiliar-se de la Catalunya republicana davant l'amenaça d'alguns escamots anarquistes. A partir d'aquí comença una etapa, silenciada per ell, de propaganda contra la República i de col·laboració amb els serveis d'informació finançats per **Francesc Cambó** i organitzats per **Josep Bertran i Musitu** al sud de França (SIFNE), que proporcionaven al govern franquista de Burgos la relació dels moviments del transport marítim amb la República.

De retorn a Catalunya, al gener del 1939, **Pla** va dirigir "*La Vanguardia Española*" durant unes quantes setmanes i va tornar a l'Empordà quan **Juan Ignacio Luca de Tena** i **Ramon Serrano Suñer** van nomenar-ne director **Galinsoga**. Després d'una temporada d'inactivitat periodística, va començar una col·laboració en la revista *Destino* que va durar més de 35 anys (fins el 1975). El seu article, sota l'epígraf "*Calendario sin fechas*", es va convertir en el principal reclam del setmanari i va contribuir a desvetllar i mantenir l'interès sobre la realitat política i cultural de Catalunya i Europa. Després de la mort del seu pare, el 1944, **Pla** es va instal·lar al mas de Llofriu, on, finalment, va poder donar un sentit unitari a la seva escriptura. L'inici de la publicació en català de la seva obra a l'**Editorial Selecta**, el 1949, li va permetre abastar-ne la diversitat i l'extensió. A partir del 1956 va començar la primera edició de l'obra completa, que deu anys després tindrà la seva versió, segons ell, definitiva a **Edicions Destino**. És també durant aquests anys que repren el costum dels viatges: Estats Units, Europa, Orient Mitjà, Amèrica del Sud, que li serviran per a escriure els grans reportatges de la revista *Destino*.

El primer volum de l'edició definitiva de l'obra completa, *El quadern gris*, el consagrarà com el més gran prosista de la nostra literatura contemporània. La versió del 1918 havia servit per a trobar la veu narrativa. Els temes centrals del

dietari són el paisatge i l'obsessió per l'escriptura, que passa pel reconeixement de la pròpia personalitat. El llibre s'acaba amb el bateig professional del narrador. L'escriptura del procés d'aprenentatge és el fil conductor de l'obra, la síntesi que li permet unificar l'immens retaule de la vida quotidiana i de la geografia del Baix Empordà. Havia començat amb la il·lusió i l'afany de ser escriptor i es tancava amb l'assoliment d'aquesta ambició, a partir de la perspectiva dels més de quaranta-cinc anys de professió periodística i literària. El **Pla** madur s'havia reconegut en el personatge jove, en l'antiheroi literari producte de la **Primera Guerra Mundial**. Si bé l'escepticisme en el gènere humà l'allunyava de la literatura intimista, en canvi la sensibilitat pel paisatge i pels canvis socials el consagraven com un memorialista dels personatges del nostre país i com un dels millors paisatgistes. **Josep Pla** va morir la matinada del 23 d'abril de **1981** i va ser enterrat al cementiri de Llofriu.

Bibli@grafia

Josep Pla <http://biblioteca.udg.es/fl/pla/pppw.html>

i <http://www.geocities.com/Athens/Acropolis/7864/indpla.html>